

Muammadan Topkapı Sarayı'ndaki Mumyaya, Osmanlı'da Bir Acîb'üş-Şekil: Timsah

Hasan Fırat Diker*
Arzu Ulaş**

Öz

Timsahın yaşadığı iklimlerde insan yaşamını tehdit eden yırtıcı bir sürüngen olması, Antik Mısır'dan itibaren inanç sistemlerinde bir güç sembolü olmasına vesile olmuştur. Osmanlılar, Mısır'ın fethinden sonra tanıştıkları bu egzotik hayvana karşı ilgi duymaya başlamış ve merkezi otoritenin iklimine yabancı bu hayvanı gerek kendi varoluşuyla, gerekse de çağrıştırdığı imgelerle ilişkilendirebildikleri boyutlarda benimsemişlerdir. Başlangıçta bir merak şahikası iken, sonrasında İstanbul'a getirilip temaşa edilen bu hayvan, zihinlerde çağrıştırdığı imgelerle dertlilere deva, gemilere ilham, çikolatalara marka ve en sonunda gizemli bir mumya kurgusunun baş kahramanı olarak, pek çok gerçek ve tevatüre alet olmuştur. Bu çalışmada timsahın çağrıştırdığı merak dolu gizemlerin Osmanlı'nın kültür hayatına etkisi bağlamında günümüze kadar süren izleri sürülmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Timsah, mumya, Osmanlı, Mısır, İstanbul.

* Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü İstanbul/Türkiye, hfdiker@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0002-3156-3127

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi Bölümü, İstanbul/Türkiye, arzumulas@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-4745-8644

From Mystery to the Mummy in Topkapı Palace, a Strange Figure in Ottomans: Crocodile

Abstract

Threatening the life of mankind as a predator reptile in its habitual regions caused crocodiles to be a symbol of power in belief systems since Ancient Egypt. Ottomans were very interested in this exotic animal, which they met after the conquest of Egypt, and although it was foreign to the climate of central authority, they adopted it both with its own existence and the images it reminded within the aspects they could associate with. As it was the peak of wonder itself at the beginning, crocodiles were later brought to Istanbul to be exhibited, and with the images they inspired, they became motifs in many facts and fictions such as remedies for sufferings, inspiration for ships, marks for chocolates and finally, the leading actor of a mystery mummy fiction. This study aims to following the traces of the wondrous mysteries evoked by crocodiles within the context of their effects to Ottoman cultural life, still present today.

Keywords: Crocodile, mummy, Ottoman, Egypt, Istanbul.

Giriş

Arapçada, meşhur hayvan ile çok yalancı adam için kullanılmış eş sesli bir kelime olan timsah¹ (Resim 1), insanoğlu için kendi yaşamını etkileyen pek çok hayvan gibi algılanma biçimine göre çağrıştırdıklarıyla anılmıştır. Doğal ortamında orantısız gücüyle savunmasız bir insanın varoluşuna engel olma potansiyeli tartışmasız bu canlı, gücü, ürkütücülüğü ve zayıflıklarıyla yaşadığı coğrafyanın kültürlerine tesir etmiştir. Eski Mısır inancında Seth kardeşi Osiris'i on dört parçaya böldükten sonra, eşinin Nil'in kıyılarına savrulmuş uzuvlarını toplayan İsis, topladığı parçaları Nil nehrinde taşıdığı salı timsahların uzak duracağı papirüslerden yapmayı ihmal etmemiştir.² Keza, bu kurgu Tevrat'ta Hz. Musa'nın bebekken hayatını kurtarmak için bindirilip aynı nehre bırakıldığı salın örüntüsüyle benzerlik göstermektedir.³ Eski Mısır'da Nil Tanrısı Sobek'in kafası, rol çaldığı doğadan timsahı en çok betimleyen uzvu olan başıyla tanımlanmıştır (Resim 2).

Timsah vahşi doğasına rağmen insanoğlunun doğayı dönüştürme ihtirasına mağlup olsa gerek, antik çağlarda gündelik yaşama dahil edilmiştir. İnsanların timsahları küpe ve halhallerle süsleyecek kadar benimseyip evcilleştirme istemi⁴, onlarla ölümden sonraki yaşamı paylaşma isteğini de beraberinde getirmiş ve kedi ile yılan gibi hayvanlarla beraber mumyalanmaya değer bulunmuşlardır. Örneğin Nil'in güney kıyısında, adandığı tanrılardan biri de Sobek olan Kom Ombo tapınağında bulunan timsah mumyalar,⁵ günümüzde tapınak bünyesindeki müzede teşhir edilmektedir (Resim 3). Farklı kültürlerin benzer tahayyüllerinde kanatlandırılarak ejderhaya dönüştürülmüş bu sinsi görünümlü, uzun ve yassı kafasının içindeki öldürücü dişleri, kısa ayaklarıyla ilginç, korkutucu ve egzotik saldırgan sürüngenin şöhreti, onu görüp tarif edenlerce yaşamadığı yerlerde nam salıp, benzeştirilen bir nesneye dönüşmüş ve imgesi sûretinin önüne geçtiğinden devamlı bir merak konusu olmuştur. Yaşadığı coğrafyaya uzak olanların bile kendisinden haberdar olmasında ölümcül bir yaratık olması kadar, kıymetli ve sağlam derisinin işlevselliğinin de payı olmalıdır.

1 Kemaleddin Muhammed b. İsa ed-Demîrî, *Hayâtu'l-hayvân el-kübrâ*, (ö.h. 808), c.I, beşinci baskı, 1978, s.231.

2 E.A. Wallis Budge, "The Legend of Osiris", *The Book of Dead*, 1895, s.1i. (url)

3 *age*, s.1i (url); "Moses" maddesi, *Insight on the Scriptures*, c.II, Watchtower Bible and Tract Society of New York, New York, 1988, s.434; *Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, "Çıkış, Bab 2", Ohan Matbaacılık Ltd.Şti, İstanbul, 1995, s.54.

4 Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökten, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s.151.

5 John Baines – Jaromir Malek, *Eski Mısır*, çev. Zeynep ve Oruç Aruoba, İletişim yay., İstanbul, 1986, s.70,71.

Resim 1. Timsah

Resim 2. Kom Ombo tapınağındaki rölyef detayında sağda timsah başlı Sobek görülmektedir.

Resim 3. Kom Ombo tapınağındaki müzede teşhir edilen timsah mumyaları

Osmanlı'nın Timsah ile Tanışması: İlk Algı

Osmanlı sınırlarının üç kıtada genişleyip, merkezi otoritenin öngöremeyeceği yaratıkların yaşadığı farklı coğrafyalara yayılmasıyla, bu uzak topraklardaki canlıların birer merak konusu olmaya başlaması olağandır. Mısır'ı fethetmesinin de katkısı olsa gerek, Yavuz Sultan Selim'den son dönem Osmanlı Meclis tutanaklarına kadar, Osmanlı'nın timsah fenomeniyle münasebetinin izlerinin sürüldüğü bu araştırmada timsahın gayri ihtiyari birbirinden renkli, pek çok yaklaşımla nasıl bir merak ve arzu nesnesi haline dönüştürüldüğü anlatılmaya çalışılacaktır. Kaynaklarda resmi ricalin timsahlarla ilk temasını, Hünername'deki betimlemesiyle Mısır Seferinde balık ve timsah avına çıkan Yavuz Sultan Selim'de (hd. 1512-1520) görmekteyiz. Sultanın maiyetiyle Nil kıyısındaki timsah heyecanı, Hünername'deki minyatürde kılıcıyla kafasını kestiği iki timsah figürüyle betimlenmektedir⁶ (Resim 4). Burada timsahların kafasının birer

6 Seyyid Lokman, *Hünername*, H.1523., Topkapı Sarayı Müzesi, c.I, v.214b.

köpek ya da tilki gibi kısa ve uzun kulaklı resmedilmiş olmaları, nakkaşın belki de hiç görmediği bu yabancı ve egzotik yaratığı betimlerken onu kendi bildiği hayvanlara benzetme çabası güttüğünü düşündürmektedir.

Resim 4. Hünername'de Yavuz Sultan Selim'in Nil kıyısındaki timsah avı

Dededen toruna intikal eden timsah merakı bu sefer II. Selim'in (hd. 1566-1574) 16 Mart 1574 tarihli fermanında ortaya çıkmaktadır.⁷ Padişahın timsahı görme hevesi ve bu tutkusuna nasıl yenildiği “*Mısır Beylerbeyisine hüküm ki ; Hâlâ mahrûsa-i Mısır da diri timsah sayd ettirilüb gönderilmesin emr idiüb buyurdum ki; vusul bulduk da eğer diri timsah gelmeğe imkân var ise birkaç diri timsahı sayd ettirüb mümkün olduğu üzre hüsn-ü tedârikle irsâlete sa'y ve ihtimâm eylesin şöyle ki; dirisi göndermeğe imkân yoksa ölüsün gönderesin.*”

7 BOA, A. {DVNSMHM.d... 23/749.

ifadesinde açıkça görülmektedir. II. Selim'in evvela güzellikle ama olmazsa adeta bir eşkıya gibi ölü ya da diri getirilmesini buyurduğu bu birkaç timsaha ilişkin ısrarcı talebini ilkinden beş, vefatından da dört ay önceki 17 Ağustos 1574 tarihli fermanında⁸ “*Timsahlar dahî tedârik olunub gönderilmek üzere olduğun bildirdiğin ecilden buyurdum ki; vardık da emri sâbıkam mucebince irsalî lazım olanları vakti ve mevsimi ile südde-i saâdetime gönderesin.*” yazarak yinelemişse de, çok merak ettiği bu yaratıkları görüp göremediğini bilmemekteyiz.

Seyahatnamesinin Mısır'la ilgili bölümünde kapsamlı olarak yer verdiği timsahı mübarek Nil'in ejderhası olarak tarif eden Evliya Çelebi'nin anlatılarında ise timsah, meftun olunabilen bedeniyle aynı zamanda şifa verebilen zoofilik bir fenomene dönüşmektedir. Kendisi Nil timsahının bu garip hikayesini şöyle anlatmaktadır⁹:

“...Şellâl diyârını gezip dolaşırken konuşma sırasında bu timsah konusu açıldı. Hane sahibimiz Ebu Ceddullah derler bir şeyh ve feleğin çemberinden geçmiş dost bir kimse idi, o anlatır:

“Gençliğimde Nil’de benim bir timsahım var idi, dişi idi. O sırada ağla balık avlayıp geçinirdim. Bazı iri balıkları avlayıp başka kordum. Bir gün bu timsah yüzerek geçti, ama gayet süslü, sevimli timsah idi. Hemen avladığım balıklardan bir kaçının başını koparıp bu timsaha attım, yedi ve gitti. Sözüün kısası bu birkaç gün bu hâl üzere gidip geldi, her gün bu şekilde balık verirdim.

Bir gün karaya pervasızca çıkıp salınarak, kuyruğunu kaldırarak sırt üstüne yere yattı. Benim hatırımdadır ki bizim Arap taifesi timsah ile birleşir. Hemen ben de etek toplayıp bir kere vardım. Keyfimdten aklım başımdan gitti. Sonra elimle sopayı alıp timsahın arkası ile kum arasına sokup bir tarafa durdum. Oynayarak gidip, bana bakarak Nil’e girdi. O kadar oynadı ki deli oldu.

Tam 3 sene bununla geçindim. Bütün Şellâl’de olan aşiretim bilirlerdi. Bir gün ben varmasam beni arardı, ama diğer timsahların korkusundan Nil kenarına varamaz oldum. Bu benim timsahım ne zaman Nil kenarına gelse zebat gibi güzel kokulu bir yağ Nil kenarına yayılırdı. Alıp bir saksiya doldurup onar guruşa 3 yıl boyunca sattım.

8 BOA, A. {DVNSMHH.d... 26/428.

9 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyyit Ali Kahraman, 10. Kitap, c.I, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2011, s.382-383.

Allah'ın hikmeti bir gün Nil adalarından bir adaya vardım. Hemen benim timsahım ardım sıra gelip adaya çıktı ve biraz gezip yuvarlandı ve can teslim etti. Onu gördüm, karanlık olup yine hemen karanlık gidip benim timsahımın başı ve gövdesi bir güneş parçası kız çehresi ki aklım gitti. Ama ayakları ve ferci yine timsah ferci idi. Meğer Künuz Urbani şeyhinin kızı olduğu sabit olup sihir ile timsah olmuştur. Allah'ın emri, ölüm sırasında sihir geçersiz olduğundan eski yaratılışı üzerine ruhunu teslim etti, halk ile o adada defnettik.” diye anlattı.

Vilayet halkından bazı kimseler hazır idiler, “Evet, böyle oldu” diye tanıklık eylediler. Zira o diyarda timsah ile birleşmek ve timsah öldürüp derilerini kapılarına mıhlamak ayıp değildir ve yiğitlikdir. Ve timsah ile cenk etmeyen yiğit değildir. Zira timsah o diyarlarda ejderdir ve gayet zararlıdır; insanlar ve hayvanlar su içerken ve çocuklar Nil kenarında oynayıp yüzerken kapar; gayet zararlı melundur.

Bu diyar halkının timsah ile birleşmelerinin aslı odur ki genellikle halkının belleri gevşektir, sık sık bel soğukluğuna tutulurlar, onu defetmek için birleşirler; gerçekten de sonunda kurtulurlar...”

Evliya Çelebi Nil kıyılarında timsahla cim'a etmeyi, naklettiği yerel hedonist taddar arasında sayarken¹⁰, Tüsi'nin¹¹ ve Kazvini'nin¹² (Resim 5) timsahla ilgili anatomik tasvirlerinin yer aldığı *Acâyibü'l Mahlûkat ve Garâyibü'l Mevcûdat*'larından birebir alıntılar yapmaktan çekinmez. Bu kaynaklarda yer alan timsaha dair anatomik verileri Seyahatnamesinde naklederken, adeta kendisi saymış gibi timsahın üst çenesinde altmış, alt çenesinde kırk dişi olduğunu betimler. Ancak yine her iki kaynakta geçen gerçekdışı ifadelerde olduğu üzere, timsahın dübürü olmadığını ve ağzından dışkıladığını anlatır.¹³ Mikyas tılsımından bahsettiği kısımda yer verdiği başka bir ilginç hikaye, sonradan 20. yüzyılda bambaşka bir kurmacaya ilham verecektir. Bu hikayeye göre, kızı Nil'de yüzerken bir timsahın kapıp götürdüğü bir padişah, yörenin büyük bir velisini buldurur ve bu zât kızın kurtulması için dua eder. Bunun üzerine timsah

10 *age*, s.381-382.

11 Muhammed bin Mahmud et-Tüsi, *Acâyibü'l Mahlûkat Ve Garayibü'l Mevcûdat*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuri Arlasez Koleksiyonu, No.128, vr. 379b/380a.

12 Zekeriya bin Mehmed el-Kazvini, *Acâyibü'l Mahlûkat ve Garâyibü'l Mevcûdat*, TSM. Revan Kitaplığı ,nr.1660, vr. 95a-95b; Kemaluddin Muhammed b. İsa ed-Demîri de kitabında timsah bahsinde kaynak vererek Kazvini'den aynı alıntıyı yapmıştır.

13 *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, s.379.

kızı kapıldığı yere sağ salim getirip bırakır.¹⁴ Kendisinin yaptığı gibi yine yüzyıllar sonra başka birisinin de Evliya Çelebi'nin naklettiği bu hikayeyi uyarlamak istediği kurgunun amacına hizmet edecek şekilde nasıl dönüştürüp kendi bilgisi gibi aktardığını bu araştırmanın sonlarına doğru göreceğiz.

Resim 5. Kazvini'nin Acâyibü'l Mahlûkat ve Garâyibü'l Mevcûdat'ındaki timsah minyatürü

Evliya Çelebi'nin yaşadıkları iklimde gördüğü timsahları, çok geçmeden, kendisi gibi çelebi ve 17. yüzyıldaki çağdaşı olan Eremya Çelebi Kömürçiyân'dan, diğer egzotik hayvanlarla beraber artık İstanbul'da temaşa edilebildiğini öğrenmekteyiz.¹⁵ İncilci İoannis Kilisesi'nin bir nevi ahıra dönüştürülerek Arslanhane adının verildiğini ve kubbe pencerelerinin kapatılarak loş bir mekana dönüştürüldüğünü nakleden yazar, fil, aslan, pars, kaplan, timsah gibi pek çok hayvanın burada barındırıldığını görmüştür. Ayasofya'nın doğusunda yer alan bu bina 19. yüzyılda yandıktan sonra yıktırılmış ve üzerine 1933 yılında yine yandığı için yıkılan Darülfünun binası yapılmıştır.¹⁶ 2007 yılında yapılan kazılarda, vakt-i zamanında timsahlara dahi mesken olmuş bu Bizans yapısının temelleri ortaya çıkartılmıştır.¹⁷

14 a.g.e.,s.383.

15 Eremya Çelebi Kömürçiyân, İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul, İstanbul, 1988, s.4.

16 Semavi Eyice, "Arslanhane" maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.I, İstanbul, 1993, s.325-326.

17 Çiğdem Girgin, "La porte monumentale trouvée dans les fouilles près de l'ancienne prison de Sultanahmet", *Anatolia Antiqua*, Tome 16, 2008, s.259-290.

1720 yılına geldiğinde ise, timsah artık payitahttaki sultâni bir sünnet düğününü bile kendi morfolojisiyle şenlendirecek ve donanmaya eşlik edecektir. Sultan III. Ahmed'in (hd. 1703 – 1730) dört şehzadesinin sünnet düğününün betimlendiği Surnâme-i Vehbi'de bir saat boyunca Haliç sularında seyredip deniz altına inen timsah biçimindeki ilkel bir denizaltının özelliklerinden bahsedilmektedir. Anlatıda timsahtan mülhem bu denizaltının su üstüne çıktuktan sonra üst çenesi açılarak içinden beş köçek oğlanın çıkıp, teknenin üzerinde raks ettiği ve ellerindeki yiyecekleri etrafındakilere sunduktan sonra çıktıkları ağızdan içeri girerek denizaltının üst çenesinin kapanıp, tekrar su altına girdiği tasvir edilmiştir¹⁸ (Resim 6). İzine Sûrname dışında herhangi bir arşiv kaydında rastlayamadığımız Haliç sularında aheste aheste arz-ı endam eylemiş timsah biçimindeki belki de tarihteki bu ilk denizaltının mimarı Tersâne mimarbaşısı İbrahim Efendi, varlığını sadece Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden bulgulayabildiğimiz Hezarfen Ahmed Çelebi kadar şöhret sahibi olamamıştır. Timsahtan ilham alınarak tasarlanmış bu önemli buluş, bu Sultâni düğün albümünde resmedilmeye bile değer bulunmadan sadece metinde bahsi geçmiştir.

Denizaltı Gemisi Timsah
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Resim 6. İstanbul Ansiklopedisindeki tasviriyle Denizaltı Gemisi Timsah

18 Seyyid Vehbî, *Surname-i Vehbî*, Topkapı Sarayı Müzesi, III.Ahmed Kitaplığı, nr.3593,v-r.146a-146b; Koçu, Reşad Ekrem, “Denizaltı Gemisi Timsah” maddesi, İstanbul Ansiklopedisi, c.VIII, İstanbul, 1966, s.4398-4399.

18. yüzyılda timsahın verdiği ilham Osmanlı donanmasına kadar nüfuz etmiş ve bir savaş gemisine isim olmuştur.¹⁹ Tersaneye bağlı kalyonların listesinde Neheng-i Bahri(Deniz Timsahı) ismine ilk kez bu dönemde rastlanmaktadır. Tersâne’de bağlı bulunan Neheng-i Bahrî adında ve 53,5 zirâ (40,55 m.) uzunluğundaki bir kalyonun, Kaptan-ı Derya Durak Mehmed Paşa’nın arzı üzerine 26 Nisan 1752 tarihinde Akdeniz muhafazasına görevlendirilebilmesi için tamir olunması emredilmektedir. Başka bir belgede Neheng-i Bahrî’nin 1761’de inşâ ve tekmil olduğundan bahsedilmektedir.²⁰ İşbu halde İstanbul coğrafyasına bu kadar uzak bir hayvanın, Haliç’te içselleştirilip uzak deryalar Osmanlı’ya râm olsun diye irice bir kalyona nâm olması mânidardır.

Osmanlı’nın Modern Zamanlarındaki Timsah İmgesi

Sultan Abdülmecid (hd.1839-1861) saltanatında Sadaret makamına sunulmuş Nikola Abelora imzalı 9 Ocak 1845 tarihli bir arzuhalde²¹, kendisinin Mısır seyahatinin sonunda İstanbul’da satmak niyetiyle nadir bulunan iki şey satın aldığı, bunlardan birinin iki başlı, altı ayaklı, üç kuyruklu keçî, diğêrinin ise onbir ayak uzunluğunda bir timsah iskeleti olduğu belirtmektedir. Nikola’yı dilekçesinde içlerinin son derece dikkatle ve özenle doldurulduğunu anlattığı “bu şeyleri” kimseye göstermeden evvelemerde sadrazama takdim etmeye borçlandıran şey, sarayın bildik timsah merakına ilişkin bir teşebbüs olabilir. Ancak bu talebin akıbetine ilişkin başka bir belgeye ulaşılamadığından Sarayın *bu şeylere* teveccüh gösterip gösterilmediği bilinmemektedir.

Gelişen gemi teknolojisi bağlamında timsah, adının verildiği gemiler üzerinden tekamül etmiştir. Sırbistan Karadağ Prensi’nin İşkodra Gölü ve Nehri’nde kullanılmak üzere talep ettiği bir yat, 12 Temmuz 1898 tarihinde Sultan II. Abdülhamid’in (hd. 1876-1909) jesti olarak Osmanlı tersanesinde kızaktan “Timsah” adıyla indirilmiştir²² (Resim 7). Aradan geçen uzun savaş yılları sonunda el değiştirmiş olan bu yat 1 Ağustos 1924 tarihli ve Gazi Mustafa Kemal imzalı bir kararnamede²³ karşımıza çıkacaktır. Aralarında Timsah Yatı’nın da bulunduğu bazı gemilerin Haliç’te harap bir halde bırakılmaları neticesinde daha fazla kullanılamaz hale geleceğinden bunların Silahlı Kuvvetlerin

19 Yusuf Alperen Aydın, “Osmanlı Denizciliği (1700-1770)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2007, s.101; BOA, MAD 10354, s. 157.

20 BOA, MAD 3168, vr. 82a.

21 BOA, A.}DVN. 7/ 93.

22 BDM, MKT II, 1153-159.

23 CA. 30-18-1-1 / 10.28..11.

envanterinden düşürülerek, satılmalarına karar verilmiştir. Ancak, Timsah Vapuru 16 Ağustos 1924 günü başka bir vazifeye görevlendirilerek Selanik'ten İzmit'e mübadilleri getirecek ve gemi doktoru Vahid Bey raporunda göçmen sayısının gemi kapasitesinden fazla olduğundan şikâyet edecektir.²⁴ Timsah gemisinin bu seferindeki acı düdük sesi belki de Osmanlı'nın hayal dünyasındaki timsaha dair tüm bu imgeleri gök kubbeye yayarken bu verilerin günün birinde toplanacağını ümit etmekteydi.

Resim 7. Timsah Vapuru

1906 sonbaharından 1907 ilkbaharına kadar timsah imgesi bu sefer ithal bir çikolata ambalajındaki kullanım biçimiyle, çağrıştırdığı ezoterik imgeler yüzünden devlet ricalinin gündemini meşgul etmiştir. 21 Kasım 1906 tarihli bir belgede²⁵, Avrupa'dan ithal edilen ve ambalajında Fransızca *Le Crocodile Prophète* yazılı olan çikolataların sarıldığı kağıtlarda ki timsah resminin timsah-ı peygamber manasında anlaşılmasının doğru olmayıp reklam için yazılmış ve falcı manasına kullanıldığı değerlendirildiğinden yurda girişinde sakınca olmadığına Gümrük İdaresine bildirilmesi tebliğ edilmektedir (Resim 8). Ancak aradan on üç

24 F. Yavuz Ulugün, “Kocaeli’de Tarihsel Göçler”, *Uluslararası Gazi Akça Koca Ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri*, c.III , 2015, s.1283; Çapa, Mesut, “Mübadelede Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyetinin Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.I, sayı:10, 2001, s.44.

25 BOA, MF.MKT. 963/80.

gün geçtikten sonra, bu ambalaj kağıtları içinde zuhur eden timsah resimli eczalı kağıtların mucizât-ı enbiyayı (peygamberlerin mucizeleri) takliden yapıldığının bildirilmesi üzerine bu ithalatın durdurulması için gereğinin yapılması istenmiş²⁶ ve 19 Aralık 1906 tarihinde Cenova'dan getirilen bu “timsah peygamber” markalı çikolataların gümrükten geçişine izin verilmemiştir.²⁷ Çikolata krizi, 6 Mart 1907 tarihine gelindiğinde “...üzerlerinde *timsah resmi ile bir muzır ibare bulunan...*” bu çikolatalara zarar verilmeden ambalajlarının sansürlenmesi yoluyla çözülmüştür.²⁸

Resim 8. Timsah peygamber yazılı çikolata kağıdı.

Timsah fenomeni bugün de güncelliği koruyan bir mefhumla Osmanlı Devleti'nin Meclis-i Mebusan kayıtlarına son kez bambaşka bir mizansenle geçmiştir. 3 Ocak 1910 tarihli tutanakta:²⁹

“Riyaseti Celileye

Bilâ tâviz ve maaş, kadro haricine çıkarılarak fevkalade perişan olduğundan bahs ile temini maişetine medar olmak üzere ve hâsılâtının nisfını donanma ianesine vermek şartıyla Topkapı Sarayında Vekilharç Dairesinin soğan ambarında bir tabut derununda mahfuz bulunan acib 'üş-şekil bir balık mummyasının ücretle teşhirine müsaade olunması, Enderun Hademeliğinden muhreç Beşiktaş'ta vapur iskelesinde Şevki Efendinin

26 BOA, DH.MKT. 1132/14.

27 BOA, ZB. 370/119.

28 BOA, ZB. 389/179.

29 TBMM Kütüphanesi, Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 20. İnikad, s. 419.

kahvesinde sakin Süleyman Zahit imzasıyla verilen merbut arzuhalde istida olunmuştu. Encümenimizce haricen icra edilen tahkikata nazaran orada böyle bir mumya ile beraber yine acib'üş-şekil bir yılan mumyasının mevcut bulunduğu anlaşılmış ve nevadirden idüğü haber verilen bu iki şeyin şimdiye kadar keşf ve tahkikiyle müzehaneye alınmıyarak soğan ambarlarında süründürülmesi şayanı teessüf olmakla beraber, bunların bir ücreti cüz'iyeye mukabilinde yegân yegân teşhiri halinde donanma ianesi için mühimce bir meblağ hasıl olması memul bulunmuş idüğünden Hey'eti Umumiyyece bir karara raptını teklif eyleriz.” ifadesini içeren bir Encümen mazbatası okunmuş ve mevzu mebuslar arasında aşağıdaki gibi istişare edilmiştir:

“Artas Yorgaki Efendi (Selanik):

— Bendeniz bu mazbatanın nazarı itibara alınmaması reyindeyim. Çünkü Donanma, herkesin ve erbabı hamıyyetin himmetleriyle olacaktır. Böyle teşhirler olamaz. Bendeniz bunu ayıp sayarım, reddini talep ederim.

Kozmidi Pandelaki Efendi (İstanbul):

— İane bununla da olabilir. Fakat bu iş Hükümete aittir.

Nazarıet Dagavaryan Efendi (Sivas):

— Bu Kuvve-i İcraiyyeye ait bir şeydir.

Reis:

— Arzu ederseniz bunu mazrufen Maarif Nezaretine gönderelim. (Evet, evet sadaları)

İsmail Mahir Efendi (Kastamonu)

— Nazarı dikkate alınmak üzere Kuvve-i İcraiyyeye havalesini talep ederim.

Reis:

— Karar verildi efendim.”

Müzakerenin ve dönemin renkli meclis yapısına ilginç bir kesit sunması açısından belgenin özgün metnine dokunmadan sunduğumuz bu zabıta, halen güncelliğini koruyan Topkapı Sarayı'ndaki insan başı ve yarım timsah bedeninden müteşekkil mumyanın, beraberindeki yılan mumyasıyla birlikte Meclis-i Mebusan gündemine nasıl girdiği görülmektedir. Enderun hademeliğinden ihraç edilmiş olan ve adres olarak Beşiktaş Vapur İskelesi'ndeki Şevki Efendi'nin kahvesini gösteren Süleyman Zahit'in dilekçesinde Topkapı Sarayının Vekilharç Dairesinin

soğan ambarında bir tabutta saklanan ve “acîb’üş-şekil bir balık mummyası” olarak tabir edilen bu mumyanın, sonradan Encümece yapılan incelemeyle orada bulunan bir yılan mummyasıyla birlikte teşhir edilerek bunlardan donanma yararına gelir elde edilmesi teklif edilmiş ve bu iki şeyin şimdiye kadar soğan ambarlarında süründürülüp incelenmemesinden ötürü üzüntü duyulduğu belirtilmiştir. Müzakere sonucu mebuslar görüşlerini beyan etmiş ve 4 Ocak 1910 tarihli tutanakta konu Maarif Nezareti’ne havale edilmiştir.³⁰ Bunun üzerine Maarif Nezareti de Hazine-i Hümayun Kethüdalığı’ndan görüş istemiştir.³¹

Konuyla ilgili olarak 8 Şubat 1910 tarihli Hazine-i Hümayun Kethüdalığı’nın Maarif Nezareti’ne yazdığı cevapta³² bahse konu olan bu mumyanın sarayda bulunsa da o zamana dek onu inceleyen uzmanların önemseneyecek bir şey olmadığı konusunda ortak görüşe vardığı, diğer yılan mummyası hakkında bir bilgi sahibi olunmadığı ve saraydaki bu mumya ile ilgili bilirkişi görüşüne ihtiyaç duyulduğu bildirilerek, bir bakıma dosya kapatılmıştır. Ancak halen Topkapı Sarayı Müzesi envanterine kayıtlı olan bu mumya üzerine ciddi bir bilirkişi incelemesi yapılmadığından konuyla ilgili tevatürler günümüze değin devam edegelmiştir.

İstanbul Atatürk Kitaplığı envanterine kayıtlı ve tarihsiz de olsa Müze-i Hümayun bahsi geçtiğinden 19. yüzyıl sonu ya da 20. yüzyıl başına tarihlendirilebilecek anonim Tarih-i Enderûni yazmasında da Topkapı Sarayı’ndaki bu gizemli misafirin bahsi geçmektedir. Yazmada, Matbah-ı Amire’nin soğan konulan mahalinde bir tabut içinde “kısım-ı süflası” balık olan bir arap kızı cesedi bulunduğu ve cesedin deri, saç ve dişlerinin mevcut olduğu aktarılmış, ancak konu hakkında bir takım rivayetler işitilse de gerçek bir bilgiye ulaşamadığı bildirilmiştir.³³ Metinde geçen ve basit işlere mahsus kısmı anlamına gelen “kısım-ı süflası” ifadesi aslında bu gizemli varlık hakkında pek çok şeyi açıklar gibidir. Ceset de olsa, olası bir kız bedeninin mahrem yerlerinin yok edilerek, bunun yerine sehven balık olarak tarif edilen ve aslında yarım bir timsah bedeninin iştirilmesi, onun görseelliğine sadece kurgulandığı dönemde değil sonraki yüzyıllarda da kamusal bir meşruiyet kazandıracak ve teşhirine zemin sağlayacaktır. Hatta bu omzundan aşağı kısmı eksik insan bedeninin altına eklenen yarım timsah 20. Yüzyılda onu yemiş bir canavara evrilerek Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinden mülhem antik bir mağduriyet öyküsüne dönüşecektir.

30 TBMM Kütüphanesi, Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 21. İnikad, s. 445.

31 BOA, TSM E.1112/ 35.

32 TSM E.1112/ 35.

33 Anonim, *Tarih-i Enderun*, İBB Atatürk Kitaplığı, MC-Yz/K0470, s.30-31.

Cumhuriyet Devrindeki Dönüşüm: Türk İcadı Mumyadan Arap Babaya

Saraydaki timsah mumyası 1935 yılında İbrahim Hakkı Konyalı'nın "Mumya Türklerin İcadıdır" makalesinde acib'üş-şekil balıktan, dönemin Türkçü ruhuyla önce "...Türkmen mumu ile Oğuz asfaltile..." Nil plajlarında yüzerken kendisini yutan timsahla birlikte mumyalanmış bir firavun karısının mumyasına, ardından da Arap babaya dönüşecek ve Topkapı Sarayını alt üst edecektir.³⁴ Yazarın bilimsel açıdan sorgulanmamış bu mefhumu, kendi mefkûresinin gölgesinde Evliya Çelebi'den apardığı bir hikayeye birlikte, dönemin müze görevlisinden dinledikleriyle harmanlayıp yeni kurmacalar yarattığını görmekteyiz. Konyalı herhangi bir belgeye dayandırmadan kurguladığı ezoterik öyküsüne, Mısır'dan Sultan Abdülaziz'e kimler tarafından gönderildiğini belirtmediği bu mumyanın saray halkını ürküttüğünü, daha sonra Sultan II. Abdülhamid'in uğursuz bulunduğu bu şeyden evhama kapılarak onu eskiden yeni olan Topkapı Sarayı'na gönderdiğini ve orada metruk haldeki bir soğan ambarına bir tabut içinde atıldığını anlatarak başlar. Makalesindeki menkıbevi kurgusuna mülakatıyla ortak ettiği müze görevlisi Bay Hacı Süleyman, saray halkının muhtemelen kara renginden ötürü "Arap" adını vererek adeta velileştirdiği bu gizemli mumyayı kendisi için nasıl bir eğlence unsuruna dönüştürdüğünü ve krizi nasıl fırsata çevirdiğini anlatmaktan çekinmemiştir:

"—Bu arap eskiden sarayı kırar geçirirdi. Herkes ondan korkar ve korktuğu için adaklar adar, başında mumlar yakarlardı. Hattâ geceleri kalkıp onun sarayda dolaştığını da söylerlerdi. Sarayın meşhur şekerçilerinden Emin ustanın araptan ödü patlardı. Bir gün padişah için güzel şekerler, şekerlemeler yapmış. İmrendim. İstedim vermedi. Dur ben sana gösteririm dedim. Gece olmuştu. Ben yavaşça soğan an barına gittim. Tabutu açtım. Mumyanın başını kopardım. Şekerhaneye geldim. Bu kafayı şeker yığınlarının üstüne oturttum. Sonra orda ne kadar teneke güğüm varsa hepsini paldır küldür yuvarladım. Bu gürültü sarayın derin kubbelerinde akisler yaparken hemen koğuşuma gittim, yatağıma uzandım. Biraz sonra dört beşyüz kişilik saray halkı ayaklanmıştı. İçlerinde:

— Aman yetişin Arap kalkmış, şekerhaneyi altüst ediyor diyenler vardı. Tiknefes bana da geldiler, ben istifimi bozmadım:

— Ne oldu yangın mı var, diyordum.

34 İbrahim Hakkı Konyalı, "Mumya Türklerin İcadıdır", *Yedigün*, c.V, sayı: 120, İstanbul, 1935, s.8-10.

— *Kalk Allah aşkına kalk, Arap kalkmış, sarayı devirip döküyor, sen buna bir çare bul, dediler. Ben:*

— *İstediğim şekerleri verirseniz ona laf anlatırım. Dedim. Bütün şekerler bana vadedilmişti, ben şekerhaneye girdim. Onlar uzaktan titreyerek beni gözetliyorlardı. Ben:*

— *Ulan arap burada ne işin var. Haydi, bakalım yerine! Kumandasını verdim ve kuru suratına iki de tokat attım. Sonra kelleyi elime aldım yerine götürdüm. Saraydaki bütün tatlılar benim evime gönderilmişti. Bir hafta şeker ve şekerleme yedik.”*

Konyalı makalesine şöyle devam eder (Resim 9-10):

“*Bay Süleyman’la arabı seyrediyorduk. O birdenbire ve büyük bir alışkanlıkla ellerini uzattı. Arabın kafasını bir ham kelek gibi bir eline, timsahın kafasını da bir Kayseri pastırması gibi öbür eline alarak evirip çevirmeğe başladı.*

— *Benim velinimetim diyordu. Asıl bundan sonra senin ekmeğini yiyeceğim.*

— *Neden velinimet Bay Süleyman, diye sordum.*

O güldü ve ilâvet etti:

— *Bizim kapıdaşlardan Bay Zaid tekaüde sevk edilmişti. Meşrutiyet Meclisi Mebusanına müracaat etti. Bu arabı bana verin, ben halka para ile teşhir ederim kazancın yarısı benim yarısı da Hilâliahmerin olsun dedi. Meclis bunu kabul etmişti. Fakat Müzeler İdaresi buna müsaade etmemiştir. Ben tekaüde sevk edildikten sonra Arabı bana verirler ben tekaüdiye filân istemem.”*

Burada Bay Süleyman, Meclis-i Mebusan zabıtlarına giren yukarıdaki dilekçe sahibi Süleyman Zahit’in emekli olduktan sonra Osmanlı donanması yararına teşhirinden gelir elde edilmesini teklif ettiği mumyanın aslında nasıl ranta tahvil edilmek istendiğini naklederken, kendisinin de aynı şekilde velinimeti olarak gördüğü bu esrarengiz mefhumu, emekli olduktan sonra kendisine maaş bağlanması yerine onu vermelerinin yeteceğini ve onu teşhir ederek *ekmeğini yemek istediğini* açıkça itiraf etmiştir.

Resim 9. İbrahim Hakkı Konyalı ve Bay Hacı Süleyman Topkapı Sarayındaki mumyayı tetkik ederken, 1935

Resim 10. Topkapı Sarayındaki mumya, 1935

Sadece yukarıdaki mülakatın son kısmını çıkarmak suretiyle, Konyalı 1935 yılında yayınladığı makalenin fotoğraflarıyla bile birlikte neredeyse aynısını 1950

yılında bu sefer “Topkapı Sarayını Altüst Eden Mumya” başlığıyla yayınlamıştır.³⁵ Yeni yayınında Hacı Süleyman Bey’den “Saraydan yetişen ve saray müzesinin dahiliye müdürlüğüne kadar yükselen” bir zat olarak bahseden Konyalı, “*Ben bu mumyayı tetkik ettikten ve fotoğrafını aldırdıktan sonra Hacı Süleyman Bey Tanrı’nın rahmetine kavuşmuştur.*” dipnotuyla makalesini sonlandırmıştır. Yazar bu ikinci yayınında, ilk mülakatın son kısmına yer vermeyerek bir yandan mumyanın teşhirinden kişisel gelir ummuş iki saray görevlisini aklamış, öte yandan da bilgi kaynağının ölümünü makalesinde bahsettiği mumyaların olası lanetine tevessül etmiş ve Hacı Süleyman Bey’in ekmeğini ikinci kez yemiştir.

Aradan uzun bir süre geçtikten sonra, Topkapı Sarayındaki bu gizemli mumya, 1 Mart 1992 tarihinde bu sefer İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvar Müdürü Yardımcısı Behçet Erdal’ın yaptığı konservasyon çalışmasıyla gazetelerde haber olacaktır (Resim 11). Haberde mumyanın bakıma alındığı ve ilaçlandıktan sonra tekrar Topkapı Sarayı Müzesi’ne geri verileceği yazmaktadır. Ancak ilgili kurumun arşivinde bu müdahaleye ilişkin herhangi bir rapor bulunamamıştır.³⁶

Resim 11. Topkapı Sarayındaki mumyanın konservasyonuna ilişkin 1 Mart 1992 tarihli Meydan gazetesi kupürü

Topkapı Sarayı’ndaki bu mumya hakkındaki en güncel ve nesnel gözlemleri 2001 yılında Muzaffer Doğanbaş dile getirmiştir.³⁷ Yazar incelemesini naklederken,

35 İbrahim Hakkı Konyalı, “Topkapı Sarayını Altüst Eden Mumya”, *Tarih Hazinesi*, sayı: 1, İstanbul, 1950, s.24-25.

36 *Hürriyet Gazetesi*, 1 Mart 1992; *Meydan Gazetesi*, 1 Mart 1992.

37 Muzaffer Doğanbaş, *Mumyalama Sanatı ve Anadolu Mumyaları*, Ankara, 2001, s.94-96.

mumyalanmış bir timsah cesedinin kuyruk kısmına bir insan başı konulduğunu ve böylece mumyanın dikkat çekici bir duruma getirildiğini belirtmiştir. Mumyanın boyun kısmı ile gövdenin bir kısmının çürüyüp, bu kısımlardaki kemiklerin açığa çıktığını gözlemleyen Doğanbaş, 152 cm uzunluğunda olan bu timsah mumyasının baş kısmının sağlam ve yağlı bir görünümde olduğunu, ancak kuyruk kısmına sonradan eklenmiş olan insan başının oldukça çürüdüğünü nakletmiştir.

Resim 12. Topkapı Sarayı'ndaki timsah mumyası, Envanter no: 12/182

Ancak cazibe, bu mumyanın gerçeğiyle yüzleşmektense, muammalı algısının cezbisine kapılıp sürüklenmektedir. Konyalı'dan intikal eden ezoterik kurgular 2007 yılından bu yana da ana akım medyada neredeyse beşer yıl arayla aynı haber sanki ilk kez yapıyormuşçasına benzer içeriklerle kamuoyunun gündemine getirilmektedir.³⁸ Anlaşılacağı üzere bu mumya makalemizin başında belirtilmiş timsah kelimesinin her iki anlamını da, bünyesinde bir galat-ı meşhur olarak hakkıyla yaşatmaktadır. Son tahlilde Çocuk Cerrahisi Uzmanı Doç. Dr. Hüseyin Kılınçaslan'ın mumyanın fotoğrafları üzerinde yaptığı teşhisin neticesinde, bir çocuk başının el kısmı hariç sol koluyla birlikte, timsahın mumyalanmış yarım bedenine sonradan eklendiği doğrultusundadır (Resim 12).

Mumyanın Konyalı tarafından Sultan Abdülaziz'e Mısır'dan gelmiş olması iddiası, Abdülaziz'in Yavuz'dan sonra Mısır'ı görmüş tek padişah olmasıyla irtibatlandırılabilir. Arşivlere Meclis-i Mebusan zabıtlarından önce geçtiğini tespit edemediğimiz bu mumyaya, 1865 yılında Mısır seyahatine çıkan Sultanın gezisine eşlik ederek bu seyahati kitaplaştırmış Louis Gardey de yer vermemektedir.³⁹ Öte yandan Müze-i Hümayun envanterlerini içeren kataloglarda yaptığımız taramalarda bahse konu mumyaya ilişkin herhangi bir kayda rastlanılamamıştır.⁴⁰ Bir timsah mumyasının yarısının yok edilip, yerine kime ait olduğu bilinmese de, döneminde mumyalanmaya değer bulunacak kadar seçkin bir çocuğun

38 *Sabah Gazetesi*, 15 Ocak 2007; *Habertürk Gazetesi*, 16 Nisan 2012; *Hürriyet Gazetesi*, 7 Temmuz 2018.

39 Louis Gardey, *Voyage du Sultan Abd-ul-aziz de Stamboul au Caire*, Paris, 1865.

40 *Müze-i Hümayun Âsâr-ı Himyeriye ve Tedmüriye Kataloğu*, Mihran Matbaası, İstanbul, (1315) 1897 veya 1898; *Müze-i Hümayun Âsar-ı Mısıriye Kataloğu*, Mahmut Bey Matbaası, Kostantiniye, (1317) 1899 veya 1900; *Müze-i Hümayun Âsar-ı Luhûd ve Mekâbir-i Atike Kataloğu*, Mahmud Bey Matbaası, Kostantiniye, (1317) 1900.

baş ve sol kol kısmının konması suretiyle kısm-i süflasından arındırılarak başkalaştırılması, bu mizansenin kurgulayanın bile belki de öngöremeyeceği bambaşka yorumlamalara mahal vermiştir. Bir timsahın yarım bedenine tersten başı ve elsiz sol koluyla eklenmiş bir insanın toplamı nice ölmüşlerin zihinlerinde dirilmiş hayallere eşit olmalıdır. Bir işgüzarın bilinmeyen bir zamanda iki ayrı mumyanın parçalarını birleştirmek suretiyle Saraydaki birilerinin ilgisini çekmeye çalıştığı bu kurmacanın ömrünü belleksiz tanıkları uzatırken, peşinden sürüklediği nesillerin zihinlerini halen meşgul edebilmektedir.

Sonuç

İnsanoğlu, sonsuz yaşama arzusunun tilsimini kainattaki tüm mefhumlarda ararken, var olduğu ortamı anlamlandırma ve bu döngüde kendini konumlandırma çabasında olmuştur. Bu yazımızda insanoğlunun yaşadığı iklim ve coğrafyada haberdar olduğu timsahı algılama biçimiyle, Mısır'ın fehtiyle beraber bu varlıktan haberdar olan Osmanlıların timsahı yorumlama biçimi örneklerle tahkik edilmiştir. Eski Mısır'daki Nil nehri insanları Tanrı Sobek'in kurtarıcı gücüne sığınırken, timsah Osmanlı imgelem dünyasında da yine güç sembolleriyle betimlenmiş, ürkütücülüğün ve üstünlüğün payesinden nasiplenmiştir. Yavuz Sultan Selim Nil nehrindeki timsah avında hilal uçlu kılıcını savururken, adaşı olacak torununa kudretinden çok maktülünün merak uyandıracağını belki de hiç düşünmemiştir. Donanmada deniz timsahı olup nice seferlere çıktıktan sonra, şehzadelerin sünnet şöleninde, kendine belki de tarihteki ilk denizaltı olma şerefiyle yer bulmuş, sonrasında bir prene vapur adıyla jest olarak ikram edilerek, diplomatik ihyasına vesile olmuştur. Akıbeti Haliç'te ayniyattan düşülecek umutsuz bir gemi iken, yapılış amacının dışında muhacirlerin umuduna vasıta olmuştur. Sûreti çikolata ambalajlarında resmedilmiş, ancak sıfatından ötürü gümrük kapılarından girememiştir. Yüzyıllardır süregelen bu serüvenin bakiyesi, yeni nesillere yadigar kalan tek mirası, artık Topkapı Sarayında acîb'üş-şekil bir timsah mumyasının şekilden şekile bürünmüş ucube hikayeleridir. Başlangıçta bir muamma iken sonunda Topkapı Saray'ındaki mummyaya tekabül eden timsah fenomeninin Osmanlı dünyasındaki bu yolculuğuna, dönemin kaynaklarını elimizden geldiğince yoldaş etmeye, idrakimizi kendi fikirlerimizle aydınlatmaya çalıştık. Bu çalışmamızda bize değerli katkılarını sunan Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü Sayın Ayşe Erdoğan'ya, Sayın Doç. Dr. Hüseyin Kılınçaslan'a ve genç akademisyen dostumuz Dr. Sami Arslan'a teşekkürü bir borç biliriz.

Kaynakça

Kitaplar

Aydın, Yusuf Alperen, “Osmanlı Denizciliği (1700-1770)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2007.

Baines, John - Malek, Jaromir, *Eski Mısır*, çev. Zeynep ve Oruç Aruoba, İstanbul, İletişim Yayınları, 1986.

Budge, E.A. Wallis, *The Book of Dead*, 1895. <http://www.sacred-texts.com/egy/ebod/ebod04.htm> (14.10.2018)

Doğanbaş, Muzaffer, *Mumyalama Sanatı ve Anadolu Mumyaları*, Ankara, 2001.

Eremya Çelebi Kömürçiyen, *İstanbul Tarihi XVII. Asırda İstanbul*, İstanbul, 1988.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi, haz. Seyyit Ali Kahraman, 10. kitap, c. I, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Eyice, Semavi, “Arslanhane” maddesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. I, İstanbul, 1993.

Gardey, Louis, *Voyage du Sultan Abd-ul-aziz de Stamboul au Caire*, Paris, 1865.

Herodotos, *Tarih*, çev. Müntekim Ökten, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Kemaleddin Muhammed b. İsa ed-Demîrî, *Hayâtu'l-hayvân el-kübrâ*, (ö.h. 808), c. I, 5. baskı, 1978.

Kitab -ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, İstanbul, Ohan Matbaacılık Ltd.Şti, 1995.

Koçu, Reşad Ekrem, “Denizaltı Gemisi Timsah” maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1966.

“Moses” maddesi, *Insight on the Scriptures*, c. II, New York, Watchtower Bible and Tract Society of New York, 1988.

Ulugün, F. Yavuz, “Kocaeli’de Tarihsel Göçler”, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyum Bildirileri*, c. III, 2015.

Dergiler

Çapa, Mesut, “Mübadelede Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyetinin Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. I, sayı 10, 2001.

Girgin, Çiğdem, “La porte monumentale trouvée dans les fouilles près de l’ancienne prison de Sultanahmet”, *Anatolia Antiqua*, Tome 16, 2008.

Konyalı, İbrahim Hakkı, “Mumya Türklerin İcadıdır”, *Yedigün*, c. V, sayı 120, İstanbul, 1935.

_____, “Topkapı Sarayını Altüst Eden Mumya”, *Tarih Hazinesi*, sayı 1, İstanbul, 1950.

Yazmalar

Anonim, *Tarih-i Enderun*, İBB Atatürk Kitaplığı, MC-Yz/K0470.

Muhammed bin Mahmud et-Tûsî, *Acâyibü'l Mahlûkat ve Garâyibü'l Mevcûdat*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Nuri Arlasez Koleksiyonu, no. 128.

Seyyid Lokman, *Hünernâme*, H.1523., Topkapı Sarayı Müzesi, c. I.

Seyyid Vehbî, *Surname-i Vehbî*, Topkapı Sarayı Müzesi, III. Ahmed Kitaplığı, nr.3593.

Zekeriya bin Mehmed el-Kazvini, *Acâyibü'l Mahlûkat ve Garâyibü'l Mevcûdat*, Topkapı Sarayı Müzesi. Revan Kitaplığı, nr. 1660.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, A.}DVN. 7/ 93

BOA, A. {DVNSMHH.d... 23/749

BOA, A. {DVNSMHH.d... 26/428

BOA, DH.MKT. 1132/14

BOA, MAD 10354, s. 157

BOA, MAD 3168, vr. 82a

BOA,MF.MKT. 963/80

BOA, ZB. 370/119

BOA, ZB. 389/179

CA. 30-18-1-1 / 10.28..11

TSM E.1112/ 35

Beşiktaş Deniz Müzesi Arşivi

BDM, MKT II, 1153-159

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TSM E.1112/ 35

TBMM Arşivi

TBMM Kütüphanesi, Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 20. İnikad

TBMM Kütüphanesi, Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, 21. İnikad

Kataloglar

Müze-i Hümayun Âsar-ı Himyeriye ve Tedmüriye Kataloğu, İstanbul, Mihran Matbaası, (1315) 1897 veya 1898.

Müze-i Hümayun Âsar-ı Mısriye Kataloğu, Kostantiniye, Mahmut Bey Matbaası, (1317) 1899 veya 1900,

Müze-i Hümayun Âsar-ı Luhûd ve Mekâbir-i Atike Kataloğu, Kostantiniye, Mahmud Bey Matbaası, (1317) 1900.

Gazeteler

Hürriyet Gazetesi, 1 Mart 1992

Meydan Gazetesi, 1 Mart 1992

Sabah Gazetesi, 15 Ocak 2007

Habertürk Gazetesi, 16 Nisan 2012

Hürriyet Gazetesi, 7 Temmuz 2018

Resim Kaynakları

Resim 1: <http://moversandmoves.blogspot.com/2015/04/crocodile-large-aquatic-reptiles.html>

Resim 2: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kom-Ombo-Sobek-et-couronnement-001.jpg>

Resim 3: http://2.bp.blogspot.com/-CTI3mHRpw4o/UNcczkeBH_I/AAAAAAAAIYE/bquJ14ecdZQ/s1600/cocodrilos+kom+ombo.jpg

Resim 4: Seyyid Lokman, *Hünername*, H.1523., TSM, c.1, v.214b

Resim 5: Zekeriya bin Mehmed el-Kazvini, *Acâyibü'l Mahlûkat ve Garâyibü'l Mevcûdat*, TSM. Revan Kitaplığı, nr.1660, vr. 95a

Resim 6: Koçu, Reşad Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul, 1966.

Resim 7: BOA, FTG.f..1892

Resim 8: BOA. DH.MKT. 1132/14

Resim 9: Konyalı, İbrahim Hakkı, “Mumya Türklerin İcadıdır”, *Yedigün*, c. V, sayı 120, İstanbul, 1935.

Resim 10: Konyalı, İbrahim Hakkı, “Mumya Türklerin İcadıdır”, *Yedigün*, c. V, sayı 120, İstanbul, 1935.

Resim 11: <http://karlshuker.blogspot.com/2015/05/topkapis-mummified-crocodile-boy-and.html>

Resim 12: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, envanter no:12/182